DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.21.2.21-35>

Alenka Cedilnik

Kako udobno so v antiki potovali škofje?

UVOD

V antiki je bilo potovanje pogosto napornejše, nevarnejše, bolj neudobno in počasnejše, kot je danes. Ljudje so za prevoz uporabljali jezdno in vprežno živino (osle, mule, konje in vole), različne vrste dvo- in štirikolesnih vozov ter različna plovila. Lahko pa so se seveda na pot odpravili tudi peš. V prispevku bo na osnovi del grških cerkvenih zgodovinarjev 4. in prve polovice 5. stoletja (Evzebij, Sokrat Sholastik, Sozomen, Teodoret, Filostorgij), del aleksandrijskega škofa Atanazija in zakonov, zbranih v Teodozijevem kodeksu, predstavljeno, kako so v času pozne antike potovali škofje. Način, kako so potovali, ni zanimiv zgolj kot prikaz možnosti, ki jih je izbrano obdobje popotnim nudilo, ampak tudi kot prikaz vloge, ki jo je Cerkev s svojimi vodilnimi predstavniki, škofi, takrat imela.¹

Škofje so sicer imeli na voljo enake oblike potovanja kot drugi prebivalci rimske države, z nastopom Konstantina Velikega pa so zaradi spremenjenega položaja Cerkve v tedanji rimski državi občasno lahko uporabljali tudi ugodnosti, ki jih je za potrebe učinkovitega delovanja države nudila služba državne pošte – *cursus publicus*. Posledica vse tesnejšega sodelovanja med Cerkvijo in cesarjem so bili tudi ponavljajoči se pozivi cesarjev – tako Konstantina

1 Potovanja v antiki obravnava vrsta študij, ki osvetljujejo zelo različne vidike tega vprašanja: tehnične značilnosti prevoznih sredstev in poti; živali, ki so lajšale napore potovanja in tovorjenja; udobje, ki ga je popotni lahko pričakoval na poti; hitrost potovanja; razlogi za potovanje; kdo je odhajal na pot; kako dolga so bila potovanja; božanstva, ki so ljudi varovala na poti; nevarnosti potovanja; geografsko znanje; itinerariji; kako so potovanja vplivala na prenos idej in verovanj; gl. Lionel Casson, *Travel in the Ancient World*; Colin Adams in Ray Laurence (ur.), *Travel and geography in the Roman empire*; Linda Ellis in Frank L. Kidner (ur.), *Travel, Communication and Geography in Late Antiquity: sacred and profane*; Philip A. Harland (ur.), *Travel and religion in antiquity*. Ob preučevanju razlogov, ki so na pot spodbudili kristjane, Lincoln Blumell opozarja, da velik poudarek, ki je v strokovni literaturi namenjen vprašanjem evangelizacije, romanju kristjanov in opravljanju verskih dolžnosti potiska v ozadje dejstvo, da so bile poklicne obveznosti najbolj običajen razlog za potovanje tudi tega dela prebivalstva; Blumell, »Christians on the Move«, 236–237, 239.

Velikega kot njegovih naslednikov –, naj škofje kar najhitreje pridejo na cesarski dvor ali na cerkveno sinodo. Ob uporabi običajnih prevoznih sredstev (kakršna so bila tedaj pač na voljo) je bilo na dan mogoče premagati razdaljo od 60 do 75 km, če pa se je potovalo peš, je ta razdalja dosegla od med 30 in 40 km.² Daljša potovanja so bila torej nujno tudi dolgotrajna. Zato je že Konstantin, ko je leta 325 škofe celotnega cesarstva povabil na prvi ekumenski koncil v Nicejo, slednjim ponudil v uporabo državna sredstva kopenskega prevoza.³ Z uporabo državnih prevoznih sredstev potovanje škofov ni bilo le hitrejše, ampak tudi udobnejše, varnejše in cenejše.⁴

NA POTI Z DRŽAVNO POŠTO

In, kot bi mu (*nam.* sovražniku) šel z vojsko nasproti, je dal kot bojno vrsto Boga postaviti ekumensko sinodo ter v pismih, polnih spoštovanja, škofe od vsepovsod pozval, naj pohitijo nanjo. Ni pa šlo zgolj za golo povelje, marveč je cesarjeva naklonjenost omogočila tudi njegovo uresničitev s tem, ko je dal enim na voljo zmogljivosti državne pošte in drugim radodarno ponudil v pomoč tovarno živino. Prav tako je bilo mesto, določeno za srečanje sinode, nadvse primerno, saj je Niceja v provinci Bitinji poimenovana po zmagi. Ko je bilo oznanilo vsepovsod razposlano, so se vsi, kot bi bili na dirkališču, z vso vnemo pognali.

(Evzebij iz Cezareje, *Konstantinov življenjepis* 3.6.1–2)

Na koncilu v Niceji se je zbralo okoli 300 škofov z različnih delov rimskega cesarstva. Da bi jim olajšal ali celo omogočil prihod na skupno srečanje, je dal cesar, kakor poroča Evzebij, delu škofov na voljo prevozna sredstva in usluge državne pošte (δημόσιος δρόμος), delu pa obilje tovarnih živali. Nekoliko drugačni so podatki, ki jih prinaša Teodoret.⁵ Čeprav tudi njegovo poročilo lahko razumemo tako, da je cesar škofom in njihovim spremljevalcem dovolil uporabo državne pošte, Teodoret navaja le, da so škofje v Nicejo lahko potovali z osli, mezgi, mulami in konji, ne prinaša pa nobenega podatka o tem, ali so škofje v Nicejo lahko potovali tudi z vozovi državne pošte. Na osnovi razpoložljivih podatkov ni mogoče razbrati, ali možnosti, ki jih je ponujal sistem državnega prevoza, vsem škofom niso bile ponujene v enaki meri, in zakaj bi bilo tako. Ali bi bile razlike lahko posledica trenutne situacije na posameznih poštnih postajah, ki v danem trenutku vsem škofom niso mogle zagotoviti konjev (ali druge vprežne živine) in voz, ker so vozove pred njimi že prevzeli drugi upravičenci? Ali so

2 Weeber, »Travels: D. Speed of travel«; gl. tudi Casson, *Travel in the Ancient World*, 189–190; Sotinel, »How Were Bishops Informed?« 67.

3 Eus., V. C. 3.6.

4 Vsaj od 4. stoletja dalje uporabniki prevoznih sredstev državne pošte niso krili stroškov, ki so jih s svojim potovanjem državni pošti povzročili; gl. Kolb, »Transport and communication in the Roman state«, 97.

5 Thdt., *H.e.* 1.7.2.

bile razlike posledica tega, da so se med seboj razlikovale potrebe posameznih škofov? Ali pa škofje morda že v začetku niso dobili enakih dovoljenj? Cesar, ki je sicer izdajal ukaze, da se določeni skupini ljudi dovoli uporaba prevoznih sredstev državne pošte, je izdajanje dejanskih dovoljenj prepuščal pretorijanskim prefektom. Vendar pa omenjenih dovoljenj niso izdajali le oni. Ponavljajoči se odloki cesarjev, ki so vikarjem in provincialnim namestnikom⁶ prepovedovali izdajanje teh dovoljenj, kažejo, da je bilo vsaj občasno dovoljenje za uporabo državne pošte mogoče dobiti tudi pri njih.⁷ Pri tem pa tisti, ki so pooblastilo za izdajanje dovoljenj imeli, niso, kot kažejo zakoni cesarjev, ravnali enotno in so bili pri izdajanju dovoljenj lahko bolj ali pa manj odprtih rok.

Koncil v Niceji seveda ni edini, predvsem pa ni prvi primer, za katerega vemo, da so škofje s cesarjevim dovoljenjem potovali s sredstvi državne pošte. Že leta 314 je cesar Konstantin škofu Hrestu iz Sirakuz pisal, da se na sinodo v Arelate (danes Arles) lahko pelje v državni kočiji. V tem primeru je cesar v pismu precej natančno določil ugodnosti, do katerih je škof upravičen. Kot slednjemu v pismu razlaga, bo kočijo prevzel pri provincialnem upravitelju Sicilije, Latronijanu, na poti pa ga bo lahko spremljalo pet oseb, ki si jih bo sam izbral. Med njimi naj bosta dva duhovnika, preostali trije pa naj bodo služabniki, ki bodo škofu in obema duhovnikoma na poti lahko primerno pomagali.⁸ Dovoljenje za potovanje z državno pošto ni vključevalo osebja, ki bi z vozovi in živalmi znalo ustrezno ravnati, pač pa so potniki za vodenje in oskrbo živali ter upravljanje z vozovi morali poskrbeti sami.⁹

Verjetno lahko z dejstvom, da se je osebje, ki je skrbelo za živali in vozove, nenehno menjalo, povezujemo ponavljajoče se zakone, ki so predpisovali sprejemljivo ravnanje z živalmi in prevoznimi sredstvi državne pošte. Cesar Konstantin je samo dve leti po potovanju škofa Hresta na sinodo v Arelate izdal zakon, s katerim je prepovedal, da bi kdorkoli živali, ki so bile v službi državne pošte, s kolom priganjal k večji hitrosti. Kot nadomestilo za prepovedano uporabo kola je isti zakon priporočal uporabo šibe ali biča.¹⁰

Do poškodb živali ali vozov pa je prav tako lahko prišlo zaradi pretirane obremenitve. Med šestinšestdesetimi zakoni, ki v Teodozijevem kodeksu obravnavajo vprašanja, povezana z delovanjem državne pošte, jih kar osem podrobno

6 Skozi celotno 4. stoletje so cesarji omejevali krog tistih, ki so lahko izdajali omenjena dovoljenja: CTh 8.5.5 (AD 354); 8.5.40 (AD 382); 8.5.52 (AD 393); 8.5.56 (AD 396); 8.5.57 (AD 397). Cesar Julijan je v navodilih pretorijanskemu prefektu Mamertinu težave v delovanju državne pošte pripisal neodgovornemu izdajanju dovoljenj za njeno uporabo. Pri tem je prav vikarje in provincialne namestnike posebej izpostavil kot tiste, ki so bili pri izdajanju dovoljenj še posebej nezmerni; gl. CTh 8.5.12 (AD 362).

7 CTh 8.5.33 (AD 374).

8 Eus., *H.e.* 10.5.23.

9 Kolb, »Transport and communication in the Roman state«, 101–102. Prav tako so morali potniki sami poskrbeti tudi za vso potrebno opremo, ki so jo potrebovali za pot z vozovi ter s tovornimi in jezdniimi živalmi (sedla, uzde, sedelne torbe) in tudi ta oprema je morala ustrezati z zakonom določenim standardom; CTh. 8.5.47 (385).

10 CTh. 8.5.2.

določa, kolikšno težo je dovoljeno naložiti na določeno vrsto voza in koliko lahko nosi ali vleče posamezna tovorna ali jezdna žival.¹¹ Omejitve v zmogljivosti voz in živali niso pogojevale le teže tovara, ki sta ga voz ali žival lahko nosila, ampak tudi število ljudi, ki so se z določeno vrsto voza lahko peljali. Najverjetneje je tudi iz tega razloga cesar Konstantin določil, koliko ljudi lahko spremlja škofa Hresta na potovanju z državno pošto.¹² V kolikšni meri bi prav sinoda v Arelatu lahko obremenila razpoložljive zmogljivosti državne pošte, lahko zgolj ugibamo, saj ne vemo, ali so tudi drugi udeleženci sinode dobili enako dovoljenje, kot ga je cesar Konstantin dal sirakuškemu škofu.¹³ Na sinodo so bili vabljeni škofje vseh provinc zahodnega dela rimskega cesarstva, ki je bil takrat pod Konstantinovo oblastjo,¹⁴ vendar natančnega števila udeležencev ne poznamo. Vsekakor je bilo škofov, ki so se zbrali na sinodi v Arelatu, veliko manj – domnevno 33¹⁵ – kot tistih, ki so se leta 325 udeležili koncila v Niceji.

Naslednja sinoda, o kateri vemo, da so škofje nanjo pripotovali v prevoznih sredstvih državne pošte, je sinoda v Jeruzalemu leta 335,¹⁶ ki se je udeležilo okoli 60 škofov.¹⁷ Kot v primeru koncila v Niceji Evzebij tudi za sinodo v Jeruzalemu poroča, da so dovoljenje za potovanje z državno pošto dobili vsi škofje, ki so potovali na sinodo. Sinoda v Jeruzalemu je zadnja v vrsti sinod 4. stoletja, za katero nam viri nedvoumno sporočajo, da je cesar njenim udeležencem dovolil potovanje z državno pošto. Že za sinodo v Tiru takšnega podatka nimamo, čeprav se je sinoda – in sicer nekoliko pred tisto v Jeruzalemu – prav tako sestala leta 335, njeni udeleženci pa so na cesarjev poziv svoje delo v Tiru celo za nekaj časa prekinili, da so se z državno pošto lahko zapeljali na sinodo v bližnji Jeruzalem.

V BREME DRŽAVI

Kljub odsotnosti konkretnih podatkov v virih navedene tri sinode (Arelate, Niceja in Jeruzalem) zagotovo niso bile edine, katerih udeleženci so za

11 C.Th. 8.5.8 (AD 357); 8.5.17 (AD 364); 8.5.18 (AD 364); 8.5.20 (AD 364); 8.5.28 (AD 386); 8.5.30 (AD 368); 8.5.47 (AD 385); 8.5.48 (AD 386).

12 Zakoni Teodozijevega zakonika so uporabnikom državne pošte prepovedovali uporabo živali in vozov, ki niso bili v službi državne pošte, ampak so služili drugim namenom; gl. C.Th. 8.5.1 (AD 315).

13 Drake, *Constantine and the bishops*, 219, navaja Konstantinovo dovoljenje, da vsi škofje na svoji poti na sinodo v Arelatu potujejo s prevoznimi sredstvi državne pošte, kot gotovo dejstvo. Vendar pa razen Konstantinovega pisma škofu Hrestu, v katerem daje cesar prejemniku pisma dovoljenje za potovanje z državno pošto, nimamo podatkov, da bi enaka dovoljenja dobili tudi drugi škofje, ki so se udeležili sinode.

14 V letu 314, ko se je sestala sinoda v Arelatu, je Konstantinov del cesarstva obsegal Britanijo, Galijo, Hispanijo, Italijo in Afriko.

15 Hess, *The Early Development of Canon Law*, 43; Hen, *Culture and religion*, 8.

16 Eus., V. C. 4.43.2; Socr., *H.e.* 1.33.1. Sokrat ne omenja, da bi cesar škofom dovolil uporabo prevoznih sredstev državne pošte, ampak piše samo o cesarjevem pozivu škofom, naj na svoji poti v Jeruzalem kar najbolj hitijo.

17 Socr., *H.e.* 1.28.2.

potovanje nanje lahko uporabili prevozna sredstva državne pošte. Kot piše Amijan Marcelin, naj bi v času Konstantinovega naslednika, Konstancija II., trume škofov, ki so s konji državne pošte hitele z ene sinode na drugo, povsem ohromile delovanje te službe.¹⁸ Dodatne informacije, ki vsaj deloma potrjujejo upravičenost sodbe poganskega pisca Amijana Marcelina, prinašajo krščanski avtorji. Teodoret in Sozomen poročata,¹⁹ da je papež Liberij, ki tudi po sinodi v Mediolanu leta 355 ni bil pripravljen popustiti cesarju in obsoditi aleksandrijskega škofa Atanazija, v pogovoru s cesarjem Konstancijem med drugim zahteval, naj cesar izgnane nicejske škofo pokliče iz izgnanstva, nato pa vse škofo zbere na novi sinodi v Aleksandriji. Na njej naj bi ponovno preučili obtožbe proti tamkajšnjemu škofu Atanaziju. Ob tej zahtevi naj bi škof Epiktet iz Centumcel,²⁰ ki je bil pri pogovoru med papežem in cesarjem navzoč, opozoril, da prevozna sredstva, s katerimi razpolaga državna pošta, nikakor ne bi zadoščala za vse potrebe, če bi se hkrati na pot odpravilo tako veliko število škofov. Epiktetovo opozorilo je pomembno, saj Epiktet predpostavlja, da škofo, ki se bodo vračali iz izgnanstva, in vsi ostali, ki bodo šli na sinodo v Aleksandrijo, ne bodo potovali drugače kot s prevoznimi sredstvi državne pošte. Zanimiva pa ni samo Epiktetova predpostavka, ampak je prav tako zanimiv Liberijev odgovor. Liberij je opozorilo zavrnil z zagotovitvijo, da Cerkev za urejanje svojih zadev ne potrebuje pomoči državne pošte, ampak lahko pot v Aleksandrijo škofom omogoči zgolj s svojimi lastnimi sredstvi.²¹

Čeprav je Teodoret edini, ki o predstavljenem pogovoru piše, so podatki, ki jih prinaša, povsem enaki Sozomenovemu poročilu. Slednji dogodka ne predstavlja v obliki dialoga in ne omenja škofa Epikteta, a poudarek ostaja enak. Tudi v Sozomenovem poročilu Liberij izpostavlja, da škofo v Aleksandrijo ne bodo potovali s prevoznimi sredstvi državne pošte niti v ta namen od države ne bodo dobili denarja, marveč bodo šli na pot na lastne stroške in tako s svojimi potovanji ne bodo bremenili države.²² Sozomenovo poudarjanje, da bodo škofo ravnali tako, da ne bo videti, kot bi bili v nadlego (ὀχληρούς) in škodo (ἐπιζημιούς) državi, ob pisanju Teodoreta in Amijana Marcelina vzbuja vtis nasprotnega. Privilegij, ki so ga škofo v Konstantinovem času dobili, je v času samostojnega vladanja cesarja Konstancija, kot se zdi, vzbudil pomisleke, da škoduje državi in Cerkvi. V kolikšni meri je bila Cerkev dejansko odvisna od pomoči, ki ji jo je za potovanja njenih škofov namenjala država, zgovorno kaže podatek, da so Konstancijevi dvorni škofo leta 359 nicejskim predstavnikom sinode v Ariminu, ki so jih proti njihovi volji zadrževali v traškem mestu

18 Ammianus Marcellinus, *Histories* 21.16.18

19 Thdt., *H.e.* 2.16.16–18; Soz., *H.e.* 4.11.5–6.

20 Epiktet je pripadal skupini škofov, ki so na Zahodu podpirali proarijansko politiko cesarja Konstancija II. Točen datum njegove posvetitve za škofa Centumcel ni poznan, zanesljivo pa je bil na to mesto postavljen po septembru leta 352 in pred letom 355; Meslin, *Les Ariens d'Occident*, 38.

21 Thdt., *H.e.* 2.16.17–18.

22 Soz., *H.e.* 4.10.6.

Nike, lahko preprečili odhod zgolj s pojasnilom, da je zima in tovarne živali državne pošte niso na voljo.²³

POMOČ CESARJEV USMERJA POTOVANJA CERKVENIH PREDSTAVNIKOV

Ob tem pa sinode niso bile edina priložnost za to, da so cesarji škofom, pa tudi drugim cerkvenim predstavnikom dali na voljo ugodnosti državne pošte ali jim zgolj priskrbeli vse potrebno za potovanje. Možnost brezplačnega prevoza so lahko cesarji ponudili posameznim škofov ob različnih priložnostih. V drugi polovici dvajsetih let²⁴ 4. stoletja je cesarjev svetovalec za verske zadeve, škof Evzebij iz Nikomedije,²⁵ s podporo cesarja Konstantina, ki je škofu dal voz in vse ostalo, kar je potreboval za potovanje, obiskal Jeruzalem, da bi si, kot piše Teodoret, ogledal znamenite stavbe tega mesta.²⁶ Medtem ko iz Teodoretovega zapisa ni mogoče razbrati, ali je škof Evzebij v Jeruzalem odpotoval s prevoznimi sredstvi državne pošte, je v naslednjih primerih uporaba uslug, ki jih je ta služba nudila, nedvoumna. Kot poroča Sokrat,²⁷ naj bi se na ukaz cesarja Konstantina z vozom državne pošte iz izgnanstva v Iliriku k cesarju Konstantinu pripeljal tudi Arij. Ariju naklonjen duhovnik, ki je deloval na Konstantinovem dvoru, je z zagotovili cesarju, da Arijevo prepričanje ni v nasprotju s sklepi koncila v Niceji, cesarja pregovoril, da je bil Ariju ponovno pripravljen prisluhniti.²⁸ Arij sicer nikoli ni bil posvečen v škofa, a je bil kot utemeljitelj nauka, ki je Cerkev že v Konstantinovem času močno pretresel, za cesarja pomemben, zato si je njegovo navzočnost zagotovil tudi z dovoljenjem za uporabo državne pošte. Enaka želja, da bi v Cerkvi vzpostavil mir, je vodila cesarja Konstantina, ko je dal voz državne pošte na voljo melecijanskemu škofu Memfisa, Janezu Arkafu, potem ko je slednji priznal, da so bile njegove obtožbe proti škofu Atanaziju izmišljene, in ga je cesar na osnovi tega priznanja pozval k sebi.²⁹

²³ Soz., *H.e.* 4.19.10.

²⁴ Teodoret Evzebijev obisk Jeruzalema navaja kot škofovo pretvezo, ki mu je omogočila, da je na poti iz Jeruzalema v Antiohiji dosegel obsodbo in odstavev tamkajšnjega škofa Evstatija. Točen datum Evstatijeve odstavitve ni znan, datirajo jo med leti 327 in 330; gl. Barnes, *Athanasius and Constantius*, 170.

²⁵ Teodoretov podatek, da je bil škof Evzebij v tistem času že škof Konstantinopla (Thdt. *h.e.* 1.21.1), je napačen, saj je bil Evzebij na mesto konstantinopelskega škofa postavljen šele leta 339; gl. Berger, »Konstantinopol«, 462.

²⁶ Thdt., *H.e.* 1.21.2.

²⁷ Socr., *H.e.* 1.25.1–8.

²⁸ Arija je decembra leta 327 ali januarja leta 328 ob cesarjevi navzočnosti rehabilitirala sinoda v Nikomediji; gl. Barnes, *Athanasius and Constantius*, 17–18.

²⁹ Ath., *Apol. sec.* 70.2. Janez Arkaf je bil glavni pobudnik obtožbe, ki je aleksandrijskega škofa Atanazija obtoževala umora melecijanskega škofa Arsenija. Da je obtožba povsem izmišljena, se je jasno pokazalo na sinodi v Tiru leta 335, saj je Atanazijevim pristašem uspelo, da so Arsenija, ki se je v skladu z načrtom melecijancev skrival, našli in živega pripeljali na sinodo; Ath., *Apol. sec.* 65–70; Socr., *H.e.* 1.27, 29; Soz., *H.e.* 2.23, 25; Thdt., *H.e.* 1.30; Philost., *H.e.* 2.11.

Nekaj let kasneje je Konstantinov sin, cesar Konstancij II., ki je pred letom 353 vladal v vzhodnem, za arianizem bolj dovzetnem delu države, ariancem dal na voljo sredstva, ki jih je zagotavljala služba državne pošte, da bi, kot cesarju očita Atanazij, laže preganjali pronicejsko misleče pripadnike Cerkve.³⁰ Kljub škofovemu očitku pa je bil prav aleksandrijski škof Atanazij med tistimi, ki jih je cesar povabil, naj si olajšajo potovanje z uporabo državne pošte. Ker je moral Konstancij po sinodi v Serdiki (343) popustiti grožnjam svojega brata Konstansa in škofu Atanaziju dovoliti vrnitev iz izgnanstva,³¹ je Atanaziju poslal tri pisma,³² v katerih aleksandrijskemu škofu zagotavlja, da se lahko brez strahu vrne v Aleksandrijo. V drugem izmed treh ohranjenih pisem cesar k vabilu, naj Atanazij brez odlašanja pohiti na njegov dvor, dodaja tudi dovoljenje, da lahko škof potuje z državno pošto.³³ Šest let po Atanazijevi vrnitvi v Aleksandrijo, leta 353, je Konstancij Atanaziju ponovno dal na voljo vse potrebno za udobno potovanje.³⁴ Vendar Atanazij takrat ni izpolnil cesarjevega ukaza, naj pride na dvor v Mediolanum, saj se je bal, da se v razmerah, ko je Konstancij v državi zavladal kot edini vladar, pred novimi obtožbami proti sebi pred cesarjem ne bo mogel uspešno braniti.³⁵ Da je bil škofov strah upravičen, so pokazali cesarjevi nadaljnji ukrepi, s katerimi je cesar do konca svojega življenja podpiral proarijansko stran.

Z nastopom poganskega cesarja Julijana je Cerkev izgubila vlogo institucije, v kateri so cesarji iskali oporo. Cesar, ki Cerkvi ni bil naklonjen, je njenim predstavnikom odvzel privilegije, ki so jih uživali pod Konstantinom in njegovimi nasledniki.³⁶ Ker se v reševanje notranjih sporov v Cerkvi ni aktivno vmešaval, si lahko predstavljamo, da so škofje če že ne povsem, pa vsaj v veliki meri izgubili možnost potovanja z državno pošto. Na slednje pa bi lahko sklepali tudi na osnovi zakonov, zbranih v Teodozijevem kodeksu, iz katerih je razvidno, da je Julijan močno poostрил nadzor nad izdajanjem dovoljenj za uporabo prevoznih zmogljivosti državne pošte³⁷ in strogo prepovedal, da bi si kdo vzel več, kot mu je bilo dovoljeno s prejetim dovoljenjem.³⁸ Kljub očitnemu prizadevanju, da bi razbremenil službo državne pošte, pa je Julijan, ko je ob nastopu svoje vlade izgnane nicejce, pa tudi pripadnike krivoverskih nauk poklical iz izgnanstva, ponudil potovanje iz izgnanstva z državno pošto Aetiju, predstavniku proarijanskega anomojskega nauka.³⁹ Aetij je bil namreč

30 Ath., *H. Ar.* 20.1.

31 Gre za Atanazijevo drugo izgnanstvo, v katerem je bil od leta 339 do 346.

32 Ath., *Apol. sec.* 51; Socr., *H.e.* 2.23; Soz., *H.e.* 3.20.1–3; Thdt., *H.e.* 2.11.

33 Ath., *Apol. sec.* 51.5; Socr., *H.e.* 2.23.9; Soz., *H.e.* 3.20.2; Thdt., *H.e.* 2.11.

34 Ath., *Apol. Const.* 19.

35 Atanazija so med drugim obtoževali podpihovanja sovraštva med cesarskima bratoma, Konstansom in Konstancijem, ter sodelovanja z uzurpatorjem Magnencijem.

36 Soz., *H.e.* 5.5.

37 CTh. 8.5.12 (AD 362).

38 CTh. 8.5.14 (AD 362).

39 Soz., *H.e.* 5.5.

v zelo dobrih odnosih z njegovim bratom Galom, ko je bil ta cezar v vzho-
dnem delu rimskega cesarstva.

Ukrepi cesarja Julijana, povezani z delovanjem državne pošte,⁴⁰ niso bili neposredno povezani z njegovim odnosom do Cerkve. Zakoni,⁴¹ ki so jih cesarji izdajali pred, pa tudi po cesarju Julijanu, z omejitvami, ki jih uporabnikom državne pošte postavljajo, jasno kažejo, da zmogljivosti državne pošte v nobenem obdobju niso povsem zadoščale vsem potrebam. Čeprav omembe potovanj predstavnikov Cerkve s prevoznimi sredstvi državne pošte po cesarju Konstanciju skoraj povsem usahnejo, to nikakor ne pomeni, da kasneje na tak način niso več potovali. Leta 382 je bila možnost uporabe državne pošte z zakonom zagotovljena vsem, ki bi na cesarjev dvor prihajali kot zastopniki svojih provinc. Če so v takšni vlogi, na cesarjev dvor prihajali škofje,⁴² so te usluge sedaj tudi po zakonu lahko uporabili.⁴³

Cesarji pa prevoznih sredstev državne pošte predstavnikom Cerkve niso dajali v uporabo le v primerih, ko so sami potovali, ampak tudi kadar so potrebovali vozove za prevoz blaga. Tako je cesar Konstantin škofu Evzebiju iz Cezareje dal na voljo dva voza državne pošte za prevoz prepisov Svetega pisma, ki jih je cesar sam naročil za potrebe prebivalcev Konstantinopla.⁴⁴ Nekaj desetletij kasneje, v času cesarja Valensa, pa so z državno pošto proti Konstantinoplu peljali glavo Janeza Krstnika. Vendar je v času proarijanskega Valensa, kot piše Sozomen, niso mogli pripeljati v prestolnico, ker mule, ki so voz privleklo do Halkedona, poti nikakor niso bile pripravljene nadaljevati.⁴⁵

POTOVANJA SO NAPORNA IN DRAGA

Na osnovi virov ni mogoče presoditi, kolikšen je bil obseg potovanj škofov, za katere je v 4. stoletju poskrbela država. Zagotovo pa je večina škofov, ki so pogosto potovali, velik del svojih poti opravila brez državne pomoči.⁴⁶ Čeprav viri o njihovih potovanjih podrobneje ne poročajo, pa je iz zapisov mogoče izluščiti, da so v splošnem potovanja veljala za naporna, zaradi česar so škofje občasno opozarjali na tegobe, ki so jim jih potovanja povzročala. Da so bili napori, povezani s potovanji, vsem dobro znani, dokazujejo okoliščine, v katerih jih pisci omenjajo. Tako je Atanazij, ko je želel poudariti, kako pomembna

40 Tudi Sokrat piše, da je Julijan spremenil delovanje državne pošte; Socr., *H.e.* 3.1.52.

41 CTh. 8.5.

42 V obdobju po letu 350 je bila tudi v civilnem življenju vloga škofov postopoma vse večja; gl. Rapp, *Holy Bishops in Late Antiquity*, 279–278.

43 CTh. 12.12.9. Claudia Rapp zakon navaja kot pravno zagotovilo škofom, da na sinode lahko potujejo s sredstvi državne pošte; gl. Rapp, *Holy Bishops in Late Antiquity*, 237–238.

44 Eus., *V. C.* 4.36.4; Socr., *H.e.* 1.9.51–55; Thdt., *H.e.* 1.16.1–4.

45 Soz., *H.e.* 7.21.

46 Kot ugotavljata Colin Adams in Ray Laurence, potovanja v antiki nikakor niso bila samo privilegij bogatih, ampak so, kadar je bilo potrebno, potovali tudi revni; Adams, »There and back again«, 159; Laurence, »Afterword«, 169–170.

je bila naloga, zaradi katere so se škofje zbrali na sinodi v Ariminu, in kako veliko so škofje tvegali, da bi to nalogo lahko opravili, izpostavil prav napore in nevarnosti, ki so se jim na poti v Ariminum udeleženci sinode izpostavljali.⁴⁷

Prav s sinodo v Ariminu viri navajajo težavo, ki jo je za udeležence sinode in njene organizatorje predstavljala dolžina potovanja. Cesar Konstancij II., ki si je želel sklicati ekumensko sinodo, je misel, da bi se ta sestala v enem mestu, opustil zaradi nerešljivih težav, ki so izhajale iz dolžine poti in z njo povezanimi stroški. Kot cesarjeve pomisleke predstavlja Sozomen, bi stroški potovanja prehudo obremenili državo (δημοσίῳ), dolžina poti pa škofo.⁴⁸ Čeprav viri ne omenjajo, da bi škofje na dvojno sinodo v Ariminu in Seleukiji potovali s prevoznimi sredstvi državne pošte, bi podatek, da bodo stroški potovanja obremenili državo, verjetno lahko razumeli tako, da je cesar to možnost vsaj imel v mislih, četudi škofje nato na sinodo z državno pošto morda niso potovali. Vsekakor je Sozomen mnenja, da škofov ne bodo bremenili stroški potovanja, ampak potovanje samo. Podobno na resne ovire, ki jih bodo za načrtovano sinodo predstavljale s potovanjem povezane težave (χαλεπὰ τὰ τῆς ὁδοῦ), opozarja tudi Sokrat, ki v nasprotju s Sozomenom stroškov potovanja posebej ne izpostavlja.⁴⁹

Sklicevanje na dolgo pot je lahko služilo tudi kot opravičilo ali izgovor, ko se škofje nekega dogodka niso mogli ali pa niso hoteli udeležiti. Rimski škof Julij v pismu, ki ga je poslal škofu Evzebiju iz Nikomedije in njegovemu krogu somišljenikov, prejemnikom pisma očita, da jim prihoda na sinodo v Rimu (341) nista preprečila, kakor trdijo sami, dolžina poti in prekratek čas, ki so ga imeli na voljo, ampak na sinodo v resnici sploh niso želeli priti.⁵⁰ Da te skupine proarijansko usmerjenih škofov nevšečnosti potovanja ne morejo zadržati, ugotavlja tudi po nastanku nekoliko starejše pismo sinode v Aleksandriji (338). Kot piše v pismu,⁵¹ še tako dolgo potovanje (διαστίματα τῶν ὁδῶν) ne more ustaviti okoli Evzebija zbranih škofov, kadar se jim ponudi priložnost, da bi širili obtožbe proti Atanaziju.⁵²

Zdi se celo, da sklicevanje na dolgo pot in tegobe potovanja ni veljalo za najboljše opravičilo. Zanimivo je namreč pojasnilo, s katerim so opravičili svojo odsotnost s sinode v Rimu škofje, ki so se leta 381 na Teodozijevo vabilo zbrali na sinodi v Konstantinoplu. Ti naporov potovanja ne navajajo med razlogi, zaradi katerih se ne morejo udeležiti sinode v Rimu (382), na katero so bili povabljeni. Pot v Rim jim, kot pišejo, preprečuje predvsem dejstvo, da se niso pripravili na tako dolgo odsotnost od doma (ἀποδημίαν) in svojih cerkva

47 Ath., *Syn.* 13.1.

48 Soz., *H.e.* 4.17.1.

49 Socr., *H.e.* 2.37.2.

50 Ath., *Apol. sec.* 25.3–4.

51 Avtor sinodalnega pisma je verjetno škof Atanazij; gl. Opitz, *Athanasius Werke* 2, 1. *Die Apologien*, 89.

52 Ath., *Apol. sec.* 3.7; gl. tudi Ath., *Apol. sec.* 13.2.

ne morejo tako dolgo pustiti samih. Ker so za sinodo v Rimu izvedeli šele v Konstantinoplu, se na novo potovanje v predvidenem času ne bi mogli ustrezno pripraviti, hkrati pa za odsotnost, ki bi presejala njihovo bivanje v Konstantinoplu, nimajo potrebnega soglasja škofov svojih provinc, ki na sinodo v Konstantinopol niso prišli.⁵³

NEZAŽELENE POSEBNE OKOLIŠČINE POTOVANJ

V redkih primerih so nevšečnosti, povezane s potovanjem, nekoliko nazorneje predstavljene. Pri tem pisci izpostavljajo posebne okoliščine, v katerih je potovanje potekalo, in ne običajnih tegob, ki so nujno spremljale vsako potovanje. Tako so škofoje, zbrani na sinodi v Ariminu, cesarja Konstancija II. prosili, naj jim, še preden bo pritisnila najhujša zima, dovoli vrnitev v domače cerkve, ki so že vse predolgo brez svojih škofov.⁵⁴ Odločnejši kot zbrani na sinodi v Ariminu je bil antiohijski škof Flavijan.⁵⁵ Ko ga je cesar Teodizij pozval, naj pride v Konstantinopol, in mu ukazal, da iz Konstantinopla pot nadaljevati v Rim, je škof Flavijan cesarju obljubil, da bo ukaz izpolnil, vendar šele spomladi, ko bo vreme milejše, pozimi pa nikakor nima namena potovati.⁵⁶

Med nevšečnostmi, ki so dodatno oteževale potovanje, sta v redkih primerih omenjeni bolezen in starost škofov na poti. Ko je leta 355 cesar Konstancij sklical sinodo v Mediolanu, je na sinodo prišlo zelo malo škofov z vzhodnega dela države. Ti so v svoje opravičilo, kot pišeta Sokrat in Sozomen, navajali tri različne razloge, ki so jim preprečevali, da bi se sinode lahko udeležili: bolezen, starost in dolgo pot.⁵⁷ Ob takšnem opravičilu se jim sinode v Mediolanu ni bilo treba udeležiti. Vendar cesarji vedno niso bili tako uvidevni. Le kratek čas po sinodi v Mediolanu⁵⁸ prav cesarju Konstanciju povsem isti razlogi niso vzbujali pomislekov, ko je na pot v izgnanstvo poslal skupino pronicejsko

53 Thd., *H.e.* 5.9.9.

54 Socr., *H.e.* 2.37.87; Soz., *H.e.* 4.19.3; Thdt., *H.e.* 2.20.3.

55 Flavijan je leta 381 kot škof Antiohije nasledil škofa Melecija, enega od dveh nicejskih škofov, ki sta si istočasno lastila pravico, da vodita antiohijsko cerkev. Da bi naredili konec tako nastali shizmi, je bil med Melecijem in njegovim rivalom, škofom Pavlinom, sprejet dogovor, da oba ostaneta škofa Antiohije, vendar tisti, ki bo umrl prvi, ne bo dobil naslednika. Ob Melecijevi smrti pa se njegovi pristaši dogovora niso držali. S posvetitvijo Flavijana tako niso le preprečili, da bi Pavlin, ki je bil kandidat rimskega škofa Damaza, postal edini škof Antiohije, ampak so prav tako onemogočili, da bi z upoštevanjem sprejetega dogovora shizmo končali. Flavijan je ostal škof Antiohije vse do svoje smrti leta 404; Leppin, *Theodosius der Große*, 78, 84–85.

56 Thdt., *H.e.* 5.23.4. Medtem ko je bilo potovanje po kopnem pozimi zaradi neugodnih vremenskih razmer sicer oteženo, a še vedno mogoče, je potovanje po morju v zimskem času zaradi tveganja, ki ga je predstavljalo, skoraj povsem zastalo; Weeber, »Travels. C. Times and lengths of travel«. O manjšem tveganju, ki ga je v primerjavi s potovanjem po morju predstavljalo sicer počasnejše in bolj neudobno potovanje po kopnem, gl. tudi Casson, *Travel in the Ancient World*, 176.

57 Socr., *H.e.* 2.36.1; Soz., *H.e.* 4.9.1. Sokrat navaja vse tri razloge, Sozomen pa starosti ne omenja.

58 Potem ko je bil Atanazij odstavljen in se je v začetku leta 356 umaknil iz Aleksandrije, je Egipt zajelo nasilje. Egipčanski škofoje, ki so ostali zvesti Atanaziju, so bili izgnani ali pa so se – tako kot škof Atanazij – sami umaknili; Simonetti, *La crisi ariana nel IV secolo*, 226–227; Barnes, *Athanasius and Constantius*, 119.

usmerjenih egiptovskih škofov, ki zaradi visoke starosti, bolezni in oslabeledosti na naporni poti skozi puščavo niso mogli hoditi sami, ampak so morali nekatere prenašati v nosilnici, medtem ko je eden od njih, kot piše Atanazij, na poti celo umrl.⁵⁹

Na neudobnost potovanja pa je verjetno vplivala tudi naglica, s katero so bili škofje pogosto primorani potovati. Čeprav noben od izbranih avtorjev o naglici ne piše kot o razlogu za stopnjevanje neudobja na potovanju, je podatek, da so morali škofje na poti na vso moč hiteti, najpogostejše navedena informacija, ki opisuje potek nekega potovanja. Običajno so škofje hiteli na različne sinode in na dvore cesarjev, ker so jim tako naročali sami cesarji ali pa so škofe k hitrosti – kar pa se je zgodilo redkeje – priganjali njihovi osebni razlogi.⁶⁰ V zelo redkih primerih viri navajajo, da so škofje hiteli iz razlogov, ki niso bili povezani s potovanjem na sinode ali z obiski pri cesarjih.⁶¹ Čeprav se hitenje na poti pogosto omenja, je zgolj iz zapisanega težko razbrati, ali gre pri omenjanju hitrosti za dejansko hitenje ali le za govorjenje o njem. Danes namreč ne moremo vedeti, ali so se škofje, kadar so jim cesarji naročali, naj hitijo, v resnici potrudili, da bi potovali hitreje. In prav tako ne moremo vedeti, ali so škofje, če so trdili, da so

59 Ath., *H. Ar.* 72.2–3.

60 Eus., *V. C.* 4.42.1: Cesar Konstantin v pismu škofe prosi, naj se brez odlašanja, čeprav ve, da že tako hitijo, v Tiru (335) sestanejo na sinodi. Eus. *v. C.* 4.43.1; Socr., *H. e.* 1.33.1: Kasneje isti cesar škofe, zbrane na sinodi v Tiru (335), poziva, naj pohitijo v Jeruzalem, kjer se bo sestala nova sinoda. Socr., *H. e.* 1.34.3; Soz., *H. e.* 2.28.4: In ko se po končani sinodi v Jeruzalemu škofje spet zberejo v Tiru, jim isti cesar sporoča, naj brez odlašanja pohitijo na njegov dvor v Konstantinopol. Ath., *Apol. sec.* 51.1–8; Socr., *H. e.* 2.23.5–12; Thdt., *H. e.* 2.10.3–2.11: Po Konstansovi grožnji, da bo začel vojno, če Konstancij Atanaziju ne bo dovolil vrnitve v Aleksandrijo, je cesar Konstancij Atanaziju poslal troje pism, v katerih škofa vabi, naj brez strahu pride na njegov dvor. Da bi bile lahko škofove želje po vrnitvi v domače mesto čim prej uslišane, cesar škofa v vseh treh pismih spodbuja, naj na svoji poti na cesarski dvor kar najbolj hiti (Socr., *H. e.* 2.23.6,9,10; Ath., *Apol. sec.* 51.3,5,6; Thdt., *H. e.* 2.11). Ko je prejel vsa tri pisma, je Atanazij, ki se je takrat mudil v Akvileji, pohitel v Rim, od tam pa na dvor k cesarju (Socr., *H. e.* 2.23.13). Sokrat in Sozomen v odlomku, ki sledi poročilu o usmrtni cezarja Gala (354) in imenovanju njegovega brata Julijana za cezarja (355), pišeta, da je cesar Konstancij v Italiji sklical novo sinodo. Nanjo je povabil tudi skupino vzhodnih škofov in jim, kot poroča Sokrat, naročil, naj na svoji poti proti Italiji čim bolj hitijo (Socr., *H. e.* 2.34.6; Soz., *H. e.* 4.8.1). Še preden je sinoda v Mediolanu zaključila s svojim delom, je cesar Konstancij že sprejel ukrepe, s pomočjo katerih bi lahko izgnal Atanazija. V takšnih okoliščinah je Atanazij v začetku leta 356 zapustil Aleksandrijo in, kot piše sam (Ath., *Apol. Const.* 27, 29), najprej celo hitel k cesarju. Ko pa je izvedel, da so bili škofje, ki v Mediolanu niso hoteli podpisati njegove obsodbe, izgnani, papež Liberij ujet in egiptovski škofje, ki so vztrajali na njegovi strani, preganjani, si je premislil in se skril med menihi. O dogodkih, povezanih z Atanazijevim tretjim izgonom, gl. Barnes, *Athanasius and Constantius*, 109–120. Na cesarski dvor v Konstantinopol so leta 359 hoteli arijanski škofje, da bi cesarju Konstanciju poročali, kako dogajanje na sinodi v Ariminu ne poteka v skladu s cesarjevimi načrti (Socr., *H. e.* 2.37.52; Soz., *H. e.* 4.17.11). Gl. tudi Eus., *V. C.* 3.6.1–2 (koncil v Niceji); Socr., *H. e.* 1.25.7–8 (Konstantinovo vabilo Arijū); Socr., *H. e.* 1.33.1 (sinoda v Jeruzalemu (335)).

61 Jeseni leta 337 se je škof Atanazij po svojem prvem izgonu vrnil v Aleksandrijo, ki pa jo je, potem ko ga je sinoda v Antiohiji pozimi 338/9 ponovno obsodila in odstavila, že spomladi leta 339 zaradi nevarnosti, da bi ga aretirali, skrivaj zapustil in, kot piše Sokrat (*H. e.* 2.11.4–5), pohitel v Rim. Atanazij sam o svoji poti v Rim pove le, da je potoval z ladjo (*H. Ar.* 11.1). O dogodkih, ki so vodili v Atanazijev drugi izgon, gl. Barnes, *Athanasius and Constantius*, 34–46. Potem ko je, kot poroča Sokrat, antiohijski škof Melecij Bazilija posvetil v škofa kapadokijske Cezareje, je Bazilij pohitel tja, da bi s svojo navzočnostjo v provincinah ob Pontu preprečil širjenje arianizma (Socr., *H. e.* 4.26.11–12).

hiteli, tako tudi v resnici ravnali. Če torej ne bi vedeli, da so cesarji škofom dovoljevali uporabo sredstev državne pošte, samo na osnovi v virih izraženih ponavljajočih želja cesarjev, naj škofove kar najbolj hitijo, ne bi mogli vedeti, ali so škofove teh navodil tudi dejansko držali. Tako pa so si cesarji, kadar so si želeli, da bi bile težave, povezane z vodenjem države, čim hitreje odpravljene, z uslugami državne pošte zagotovili, da so škofove kar najhitreje potovali.⁶²

SKLEP

V prispevku uporabljena besedila niso potopisne narave, zato potovanja v nobenem primeru niso v središču pozornosti njihovih avtorjev. Zaradi živahnega cerkveno-političnega dogajanja, ki ga dela predstavljajo, in zaradi zelo aktivne vloge škofov in drugih predstavnikov Cerkve v njem, pa je informacij, povezanih s potovanji, v njih kljub temu veliko. V večini primerov sicer ne izvemo več kot to, da so škofove nekam potovali, in prav nič o tem, kako je potovanje potekalo. A prav dejstvo, da je bila pozornost piscev – v tem primeru predstavljajo izjemo ohranjeni zakoni – usmerjena na druga vprašanja, nezavedno postrežejo s podatki, ki nam lahko nazorneje predstavijo tudi potek potovanj. Ker so največ pozornosti obravnavanih piscev vzbudili dogodki, ki so pomembno vplivali na delovanje Cerkve, in ker ob teh dogodkih zaradi vse tesnejše prepletenosti med Cerkvijo in državo niso pomembne vloge igrali samo predstavniki Cerkve, ampak tudi cesarji, velik del podatkov, ki jih besedila pri-
našajo, razkriva, na kakšen način so na potovanja škofov vplivali cesarji. Ti so najverjetneje predvsem z željo, da bi čim prej razrešili težave, do katerih je na cerkveno-političnem področju prihajalo, škofom potovanje omogočili, olajšali in pospešili tako, da so jim, če je bilo potrebno, dali dovoljenje za potovanje z državno pošto. Pravil, ki so veljala za uporabnike državne pošte, so se morali držati tudi škofove. Čeprav avtorji v prispevku uporabljenih besedil navajajo le nekaj nedvoumnih primerov, ko so škofove z dovoljenjem cesarjev potovali s prevoznimi sredstvi državne pošte, tudi na osnovi njihovega pisanja lahko domnevamo, da je pogosta uporaba državne pošte s strani predstavnikov Cerkve že v času cesarja Konstancija celo med samimi škofi vzbudila skrb, da takšna praksa škoduje tako Cerkvi kot državi. Poročila o uporabi državne pošte za prevoz škofov po cesarju Konstanciju povsem zamrejo, vendar ohranjena

62 K hitrosti potovanja z državno pošto je pomembno prispevala enakomerna postavitev poštних postaj (*mansio*), ki popotniku niso samo omogočale, da si je na poti nekoliko oddahnil, ampak je na njih utrujeno tovorno, jezdno in vprežno živino lahko zamenjal s spočito. Ob glavnih cestah so bile poštne postaje običajno postavljene v oddaljenosti okoli 37 km druga od druge; gl. Kolb, »Mansio«. Podobne podatke navaja Casson, *Travel in the Ancient World*, 184–185. Oddaljenost med poštными postajami (*mansiones*) ocenjuje z razdaljo od okoli 37 do okoli 51 km, kar znaša pot, ki jo je bilo mogoče opraviti v enem dnevu. Na tej razdalji pa sta bili v razmaku okoli 17 km postavljeni ena ali dve manjši postaji, imenovani *mutationes*; gl. tudi Salway, »Travel, itineraria and tabellaria«, 32–34. Enakomerno določene razdalje med poštными postajami so omogočale, da so ljudje dolžino poti merili kar s številom postaj; gl. Ath., *Apol. sec.* 29.3.

zakonodaja kaže, da so škofje tudi kasneje na ta način še vedno lahko potovali. Zaradi pomanjkanja podatkov v uporabljenih virih na njihovi osnovi ni mogoče presoditi, kolikšen je bil obseg potovanj, ki so jih škofje opravili z lastnimi sredstvi. Ker pa sinode in dvori cesarjev nikakor niso bili edini cilj njihovih potovanj, si lahko predstavljamo, da so velik del svojih potovanj opravili brez pomoči države. Medtem ko o prijetnih straneh potovanja viri ne poročajo, pa na več mestih omenjajo s potovanji povezane napore. Potovanja so v splošnem veljala za naporna, z njimi povezane težave pa so lahko dodatno povečevali slabo vreme, telesna oslabeledost škofov ter dolžina in hitrost potovanja. A čeprav so škofje občasno na te težave opozarjali, se zdi, da sklicevanje nanje, kadar je šlo za opravljanje dolžnosti, ni veljalo za primerno opravičilo.

BIBLIOGRAFIJA

- Adams, Colin. »"There and back again": Getting around in Roman Egypt.« V: *Travel and geography in the Roman empire*, ur. Colin Adams in Ray Laurence, 138–166. London, New York: Routledge, 2001.
- Adams, Colin in Ray Laurence. *Travel and geography in the Roman empire*. London, New York: Routledge, 2001.
- Barnes, Timothy D. *Athanasius and Constantius: theology and politics in the Constantinian empire*. Cambridge (Mass.), London: Harvard University Press, 1993.
- Berger, Albrecht. »Konstantinopel (stadtgeschichtlich).« V: *Reallexikon für Antike und Christentum* 164, ur. Georg Schöllgen, Heinzgerd Brakmann, Josef Engemann, Therese Fuhrer, Karl Hoheisel, Winrich Löhr, Wolfgang Speyer in Klaus Thraede, 435–483. Stuttgart: Anton Hiersemann, 2005.
- Blumell, Lincoln H. »Christians on the Move in Late Antique Oxyrhynchus.« V: *Travel and religion in antiquity*, ur. Philip A. Harland, 235–254. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 2011.
- Casson, Lionel. *Travel in the Ancient World*. London: Georg Allen & Unwin Ltd, 1974.
- Drake, Harold A. *Constantine and the bishops: The Politics of Intolerance*. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press, 2000.
- Ellis, Linda in Frank L. Kidner (ur.). *Travel, Communication and Geography in Late Antiquity: sacred and profane*. Aldershot, Burlington: Ashgate Publishing, 2004.
- Harland, Philip A. (ur.). *Travel and religion in antiquity*. Studies in Christianity and Judaism, 21. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 2011.
- Hen, Yitzhak. *Culture and Religion in Merovingian Gaul A.D. 481–751*. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill, 1995.
- Hess, Hamilton. *The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Kolb, Anne. »Mansio.« V: *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes, ur. Hubert Cancik in Helmut Schneider, angleška izdaja Christine F. Salazar, <http://dx.doi.org/nukweb.nuk.uni-lj.si/10.1163/1574-9347_bnp_e721440> (obiskano 11. 7. 2019).
- Kolb, Anne. »Transport and communication in the Roman state.« V: *Travel and geography in the Roman empire*, ur. Colin Adams in Ray Laurence, 95–105. London in New York: Routledge, 2001.

- Laurence, Ray. »Afterword: Travel and empire.« V: *Travel and geography in the Roman empire*, ur. Colin Adams in Ray Laurence, 167–176. London in New York: Routledge, 2001.
- Leppin, Hartmut. *Theodosius der Große. Auf dem Weg zum christlichen Imperium*. Darmstadt: Primus Verlag, 2003.
- Meslin, Michel. *Les ariens d'Occident 335–430*. Paris: Éditions du Seuil, 1967.
- Opitz, Hans Georg. *Athanasius Werke 2, 1. Die Apologien*. Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1936.
- Rapp, Claudia. *Holy Bishops in Late Antiquity. The Nature of Christian Leadership in an Age of Transition*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2005.
- Salway, Benet. »Travel, itineraria and tabellaria.« V: *Travel and geography in the Roman empire*, ur. Colin Adams in Ray Laurence, 22–66. London in New York: Routledge, 2001.
- Simonetti, Manlio. *La crisi ariana nel IV secolo*. Roma: Institutum Patristicum »Augustinianum«, 1975.
- Sotinel, Claire. »How Were Bishops Informed? Information Transmission across the Adriatic Sea in Late Antiquity.« V: *Travel, Communication and Geography in Late Antiquity: sacred and profane*, ur. Linda Ellis in Frank L. Kidner, 63–72. Aldershot, Burlington: Ashgate Publishing, 2004.
- Weeber, Karl-Wilhelm. »Travels. C. Times and lengths of travel.« V: *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes, ur. Hubert Cancik in Helmuth Schneider, angleška izdaja Christine F. Salazar, <http://dx.doi.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/10.1163/1574-9347_bnp_e1020280> (obiskano 11. 7. 2019).
- Weeber, Karl-Wilhelm. »Travels. D. Speed of travel.« V: *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes, ur. Hubert Cancik in Helmuth Schneider, angleška izdaja Christine F. Salazar, <http://dx.doi.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/10.1163/1574-9347_bnp_e1020280> (obiskano 11. 7. 2019).

POVZETEK

Članek na osnovi del grških cerkvenih zgodovinarjev 4. in prve polovice 5. stoletja, del aleksandrijskega škofa Atanazija in zakonov, zbranih v Teodozijevem kodeksu, osvetljuje potovanja škofov v antiki. Način, kako so potovali, ni zanimiv le kot prikaz možnosti, ki jih je izbrano obdobje popotnim nudilo, ampak tudi kot prikaz vloge, ki jo je Cerkev takrat imela. Ker je bilo delovanje Cerkve in države od Konstantina Velikega dalje vse bolj prepleteno, velik del podatkov, ki jih izbrana besedila prinašajo, razkriva, na kakšen način so na potovanja škofov vplivali cesarji. Ti so najverjetneje v želji, da bi hitro razrešili nastale težave, škofom potovanje omogočili, olajšali in pospešili tako, da so jim dovolili potovati z državno pošto. Članek potovanja škofov osvetljuje predvsem s treh vidikov: v kakšnih primerih so škofje lahko potovali z državno pošto in kako je ta možnost vplivala na njihova potovanja ter kaj so škofje mislili o pogojih, v katerih so potovali.

SUMMARY

How Comfortable Were the Travels of Bishops in Antiquity?

On the evidence of Greek ecclesiastical historians from the 4th and early 5th centuries, the Alexandrian bishop Athanasius, and the laws collected in the codex of Theodosius, the paper illustrates the travel of bishops in late antiquity. The manner of their travelling attests not only to the options available to travellers at the time but also to the role played by the Church. Ever since Constantine the Great, the activities of church and state had been increasingly intertwined. As a result, much of the information in the texts selected for this study reveals the emperors' influence on bishops' journeys. Presumably eager to speed up the solution of emerging problems, emperors made bishops' journeys viable, easier and faster by allowing them to travel by state post. The paper focuses on three aspects of bishops' travels: in what cases they were allowed to use the post, how this option affected their travels, and their own opinion of the conditions in which they travelled.